

Az anyagi büntetőjog és az alkotmány

Bevezetés

Az anyagi büntetőjog és az alkotmány kérdéskörét, összefüggését érintő tanulmányomban a büntetőjog szempontjából alapvető fontosságú és ugyanakkor alkotmányi rangú két alapelv vizsgálatát tűztem ki célul, továbbá két büntetési tilalom problémakörét kívánom elemezni. A két alapelv közül elsőként a nullum crimen/nulla poena sine lege elvének, majd a bűnösségen alapuló felelősség princípiumának tárgyalására kerül sor.

Az említett két büntetési tilalom köréből tanulmányomban a halálbüntetés tilalmára – összefüggésben az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányosságára – térek ki, továbbá a vagyonelkobzás büntetést tekintem át büntetőjogi és alkotmányjogi szempontból.¹

A büntetési tilalmak kapcsán mindenképpen megemlítendő a nemzetközi egyezményekben, a külföldi alkotmányokban és a magyar alaptörvényben is szereplő kínzási tilalom. Hazánk az 1988. évi 3. sz. törvényerejű rendelettel fogadta el és hirdette ki a kínzás és más megalázó, embertelen, kegyetlen büntetés, illetve bánásmód elleni ENSZ-egyezményt. Az 1990. évi LIX. törvénnyel pedig Magyarország elismerte az előbb említett ENSZ-egyezmény által létrehozott Kínzás Elleni Bizottság illetékességét a kínzás, az embertelen bánásmód vagy büntetés alkalmazására vonatkozó panaszok kivizsgálására. Az európai emberi jogi védelem rendszerét is a kínzás és az embertelen vagy lealacsonyító bánásmód vagy büntetés megakadályozására született 1987. november 26-i Európai Egyezménnyel, illetve az ez által létesített Kínzás Elleni Európai Bizottság tevékenységével egészítették ki. A magyar Alkotmány pedig az 54. §. (2) bekezdésében mondja ki, hogy "Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni ...". E témakörrel való részletesebb foglalkozás nélkül az mindenképpen leszögezhető, hogy a jövőendő új alkotmánynak is tartalmaznia kell ezt a szabályozást. Ezen alkotmányi szabálynak a tartalmi kibontása pedig a közeljövő feladata marad.

¹ Az alkotmányi hivatkozások köréből a nyugat-európai országokra vonatkozóan lásd Kovács István (szerk.): Nyugat-Európa alkotmányai. KJK. Budapest, 1988., továbbá Kovács István - Tóth Károly (szerk.): Nyugat-Európa legújabb alkotmányai. KJK. Budapest, 1990. A Belga Királyság alkotmányát lásd A belga államszövetség az 1993. évi negyedik államreform után. Budapest, 1994. Az északi államokra vonatkozóan lásd Kiss Barnabás (szerk.): Észak-Európa alkotmányai. (Az Államtudományi Kutatóközpont kiadványa) Budapest, 1992. A közép-kelet-európai országok alkotmányainak magyar fordítását az Alkotmányjogi Tanszék bocsátotta rendelkezésemre.

A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről

Az alapelv fogalma és tartalmi kihatásai

A két egymáshoz kapcsolódó jogelv ismeretesen azt fejezi ki, hogy csak az a cselekmény minősülhet bűncselekménynak, amelyet a törvény már az elkövetés előtt annak nyilvánított (nullum crimen sine lege), továbbá az elkövetővel szemben csak olyan büntetés alkalmazható, amit a törvény már az elkövetéskor előírt, illetve fenyegetett (nulla poena sine lege). Vagyis az államot terhelő kötelezettségről van szó annyiban, hogy a büntetőhatalom gyakorlásának lényegi feltételeit törvényben előre kell rögzíteni. A törvényes büntetőhatalom gyakorlása során ez az elv fokozatosan gazdagodott, s ez a törvényes büntetőjogi felelősségre vonás tartalmát bővítette úgy, hogy ma már túlmutat a törvény különös, de az általános részében megfogalmazott előírásokon is.²

Az Alkotmánybíróság 11/1992.sz., ún. elévülési határozata is foglalkozott ezzel az elvvel és kihatásaival. Értelmezésében a két jogelv a büntetőjogi legalitás elvének része. A büntetőjogi legalitás elve az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a következőket jelenti:

- a büntetendő cselekmények és azok büntetésének törvényi meghatározását,
- a bűncselekménnyé nyilvánításnak és a büntetéssel fenyegetésnek alkotmányos indokokon kell alapulnia: szükségesnek, arányosnak és végső soron igénybe vettnek kell lennie,
- a bűnössé nyilvánítást csak bíróság végezheti,
- csak az elkövetéskor hatályos törvény szerint lehet elítélni és megbüntetni a bűnelkövetőt, kivéve az elbíráláskori törvény alkalmazását, egyébként pedig a visszaható hatály tilalmát.

A külföldi szakirodalomban ma is vitatott azonban, hogy a két egybekapcsolódó jogelv büntetőjogi tartalma mit takar, milyen tilalmak és követelmények vezethetők le belőle, milyen fundamentumra építhető, mi a "rációja", meddig terjed hatóköre.

Az mindenképpen megállapítható, hogy a két egybekapcsolódó jogelvnek több büntetőjogi szabály adja a tartalmát. Ilyen szabály a bűncselekmény-fogalomnak a Btk-ban adott meghatározása, a büntetés és a szankciórendszer törvényi fogalmai, amelynek az egyén felelősségre vonása szempontjából döntőek.

A bűncselekménnyé nyilvánítás tényével a törvényhozó egyrészt behatárolja az egyéni szabadságjogokat: másrészt az állampolgárok csak akkor tudnak jogszerűen eljárni, ha megismerhető a törvényi állásfoglalás az egyes magatartások tiltott vagy megengedett voltáról. A törvényben előre meghatározott jogkövetelmények szintén az önkényes bírói ítélkezést zárják ki és garanciát tartalmaznak az elkövető számára, előre kiszámíthatóvá teszik a bűncselekmény jogkövetkezményeinek a súlyát.

Megítélésem szerint a nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvből – a történeti fejlődésre és a külföldi szakirodalomra is figyelemmel – négy büntetőjogi

² Az elvre vonatkozóan lásd Nagy Ferenc: A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről. Magyar Jog 1995. 5. sz. 257-270. p. (és az ott hivatkozott irodalmat).

tilalom, illetve követelmény vezethető le azzal, hogy az első kettő elsősorban a törvényhozót köti, míg a másik kettő a bírót:

1. A súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalma, avagy az elkövetéskor hatályos törvény alkalmazásának követelménye: nullum crimen/nulla sine lege praevia.

2. A határozatlan büntető törvény és jogkövetelmény tilalma, avagy a törvényi pontos meghatározottság követelménye: nullum crimen/nulla poena sine lege certa.

3. A büntethetőséget alapító és a büntetőjogi szankciót szigorú szokásjog, illetve jogi tilalma, avagy az írott büntető törvény követelménye: nullum crimen/nulla poena sine lege scripta.

4. A büntethetőség- és szankció-megalapozó vagy szigorító analógia tilalma, avagy a bírónak az írott büntetőjogi törvényi norma szöveg szerinti értelméhez kötésének követelménye: nullum crimen/nulla poena sine lege stricta.

A két jogelvet és az említett kihatásait (a négy tilalmat, illetve követelményt) értem a büntetőjogban a törvényesség vagy a legalitás elvének szűkebb, szoros(abb) értelme alatt. Hasonlóképpen foglalt állást az 1980-ban megjelent általános részi tankönyvben pl. Békés Imre is, aki szerint a törvényesség elve a nullum crimen és a nulla poena sine lege elveinek gyűjtőfogalma.³

Egyébként már az alapelv ún. gyűjtőfogalmának megnevezése sem egyértelmű, mivel a törvényesség elve – amely megnevezés a német nyelvű jogirodalomban használatos – mellett főként a francia, illetve részben az angol nyelvű szakirodalomban a legalitás elvét szokás emlegetni, azonban az utóbbi elv nem csupán büntető anyagi jogi, hanem – a hazai szakirodalmunkban elsősorban – eljárásjogi értelmű és tartalmú. A legalitás eljárásjogi elve ugyanis kötelezettséget jelent a bűnüldöző hatóságok, elsősorban az ügyész számára a büntető igény érvényesítésére, a büntető törvények alkalmazására. Ez szintén a jogállam eszméjének velejárója, mivel szigorúan elkülöníti a jogalkalmazást a jogalkotástól és a bűnüldöző szervek hatáskörét a törvényhozó által felállított korlátok közé szorítja.

A törvényességi elv, vagy a büntetőjogi legalitás elv alapvető, illetve alkotmányos jogállami garancia, a jogbiztonság kifejeződése és biztosítója. Ez a garanciális funkció mindenekelőtt az állami és a bírói hatalom korlátozásában rejlik.

A nullum crimen/nulla poena sine lege mint alkotmányos és nemzetközileg elismert jogelv

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a nullum crimen/nulla poena sine lege alkotmányos jogelv, azaz az alkotmányban is szabályozott és így alkotmányi rangú alapelv. Ezt az alapelvet az alkotmányunk 1949. évi XX. törvény szerinti eredeti megfogalmazása nem tartalmazta, de az 1972. évi I. törvény, az alkotmány módosítása sem. Az 1989. évi XXXI. törvény 34.§-a – amely az alkotmány korábbi, XII. fejezetének a helyébe lépett az alapvető jogokról és kötelezettségekről – vezette be elsőként a magyar alkotmányba, mint "évszázados garanciális" elvet. A hatályos Alkotmányunkban az alapvető jogokról és kötelezettségekről rendelkező 57.§ (4)

³ Békés Imre - Földvári József - Gáspár Gyula - Tokaji Géza: Magyar büntetőjog általános rész. (BM Könyvkiadó) 1980. 49. p.

bekezdése fogalmazza meg: "Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény."

Európai kitekintés alapján is megállapítható, hogy alkotmányi rangú alapelv, ha részben eltérő tartalmú és jellegű alkotmányi szabályozásokkal is találkozhatunk. Csak példaképpen: az osztrák alkotmány erről az elvről kifejezetten és egyértelműen nem rendelkezik ugyan, de a 18. cikk (1) bekezdése értelmében "az egész államigazgatás (die gesamte staatliche Verwaltung", amelyen a bíraskodást, az igazságszolgáltatást is értik) csak törvények alapján gyakorolható". Az osztrákok ebből az előírásból vezetik le a nullum crimen/nulla poena sine lege elvet. Hasonlóképpen a svájciak a szövetségi alkotmány 4. cikkéből (jelesül a törvény előtti és a törvény biztosította egyenlőség elvéből) fakadónak értelmezik a törvényességi elvet, amelynek kantonális szinten és a büntetőjogi intézkedésekre vonatkozóan is érvénye van.

Az alapelv eredeti formulája, a nulla poena sine lege tükröződik pl. a belga alkotmány 14. cikkében. Részletes szabályozás található viszont ezzel összefüggésben pl. a portugál alkotmányban, amely különállóan tartalmazza az alapelv legrégebbi tartalmi kihatását: a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának a tilalmát is, sőt e körben rendelkezik az alkotmány az általánosan elismert nemzetközi jog alapelvei szerint bűncselekménynek számító elítélésről, amely nem áll ellentétben a törvényesség elvével, amennyiben a belső jog határain belül marad. A nullum crimen/nulla poena sine lege, mint két egybekapcsolódó jogelvre utalással határozza meg ezt az alapelvet pl. a görög alkotmány 7. cikke, a hollandoknál a 16. cikk, a spanyol alkotmány 25. cikke, vagy a török alkotmány 38. cikke.

A megjelölt államokon kívül az olasz alkotmány 25. cikkének (2) és (3) bekezdése értelmében "Mindenki csak törvény alapján büntethető és csak olyan cselekményért, amit a törvény hatálybalépése után követett el. Biztonsági intézkedéseket bárkivel szemben csak a törvény által előírt esetekben lehet alkalmazni". Németországban pedig az alaptörvény 103. cikkének (2) bekezdése rögzíti ezt az elvet.

Csaknem valamennyi alkotmányban az alapvető jogok (vagy egyszerűen jogok) és kötelességek fejezetén belül lelhetők fel – a hazai helyzethez hasonlóan – az említett szabályok, amelyek az egyénnek azt a jogát fejezik ki, hogy elítélése és büntetése törvényes legyen. Vagyis az egyes államok nem csupán törvényi formában tiltják a bűncselekménynek minősülő cselekményeket és fenyegetik azokat büntetéssel, hanem az egyénnek "ahhoz való jogáról van szó, hogy csakis törvényesen ítéljék el (nyilvánítsák bűnössé) és büntetését is törvényesen szabják ki (sújtsák büntetéssel)" (11/1992.AB.hat.). Tehát hogy a büntetőjogi felelősségre vonásnak és a megbüntetésnek kell törvényesnek és törvényen alapulónak lennie.

A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelv nem csupán az egyes államok alkotmányában, hanem a nemzetközi dokumentumokban is megtalálható.

Így pl. az 1948. évi Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 11. cikk 2. pontja, továbbá az 1950. november 4-én, "Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről" szóló, Rómában kelt Egyezmény (hazai kihirdetése: 1993. évi XXXI. törvény) 7. cikke tartalmazza ezt az alapelvet, továbbá az 1966. december 6-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (hazai kihirdetése: 1976. évi 8. tvr.) 15. cikke, valamint a gyermek jogairól szóló ENSZ Egyezmény is (amit hazánkban az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdettek ki: 40. cikk 2/a) rendelkezik

a nullum crimen és a nulla poena sine lege elvéről. Az említett római egyezmény és az ENSZ Egyezségokmány a belső jog mellett a nemzetközi jogot is az alapelv keretébe vonja. Mind az európai emberjogi egyezmény 7. cikk 2. pontja, mind az egyezségokmány 25. cikk 2. pontja lehetőséget ad a visszaható hatály tilalmának feloldására olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején a "civilizált nemzetek", illetve "a nemzetek közössége" által elismert általános jogelvek alapján bűncselekménynek minősült. Vagyis ez a kivétel elvileg teszi lehetővé az általánosan elismert nemzetközi jogi bűncselekmények üldözését a részes államok által akkor is, ha azok tényállása és büntethetősége nem része a belső jognak, legalábbis az Alkotmánybíróság 53/1993. sz. határozata értelmében.

A súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalma

A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelv legrégebbi, alkotmányjogilag is talán legfontosabb kihatású konzekvenciája a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalma.

Általánosan elismert elv, hogy a bíróság a bűncselekmény elkövetésekor irányadó törvényt kell hogy alkalmazza, kivéve, ha az elkövetést követő új büntető törvény a bűnelkövető számára nem kedvezőbb. Vagyis ezen principium az elkövető jogi helyzetének utólagos rosszabodását tiltja. Az utólagos törvényi enyhítés viszont visszaható hatályú.

Ez a tilalom a jogállamiságból ered és a jogbiztonságot (előreláthatóságot, kiszámíthatóságot) szolgálja. A polgár általános bizalma ugyanis védelmet élvez, nevezetesen, hogy cselekményének törvényi értékelése utólagosan a hátrányára nem változhat (az egyéni szabadság védelme), de e tilalom attól a veszélytől is megóv, hogy a törvényhozó önkényes döntéseket hozzon (az államhatalom korlátozása).

A hatályos magyar Btk. 2. §-a rögzíti a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának a tilalmát. Az elv érvényesítése szempontjából pedig figyelembe kell venni a büntetőjogi felelősség, a büntethetőség és a szankciókiszabás összefüggő szabályrendszerét. Tehát mindazon körülményekre tekintettel kell lenni, amelyeket a Btk. általános és különös része tartalmaz az elbírálással összefüggésben. A Btk. 2. §-a ugyanis az "elbírálni" kifejezést használja, és így a büntethetőség teljes anyagi jogi feltételrendszere alkalmazásával "bírálandó el" az adott ügy, ideértve pl. a büntethetőséget kizáró és megszüntető okokat is. Ez a felfogás felel meg az említett törvényi rendelkezés értelmezésének, az elv lényegének és a jogállamiság követelményének.

A visszaható hatály tilalma a büntető jogkövetelményekre is irányadó, így – megítélésem szerint – a büntetőjogi intézkedésekre is. Az elv lényegéhez tartozik ugyanis az olyan szankcióktól – így az egyén jogaiba hátrányos beavatkozást jelentő vagy azzal fenyegető – intézkedésektől való védelem is, amelyek a büntetendő cselekmény elkövetése előtt nem voltak előreláthatóak, megismerhetőek. Egyébként is a büntetések és az intézkedések merev elválasztása ma már meggyőzően nem képviselhető, a nulla poena sine lege elv eredeti, szó szerinti tartalma és értelmezése ma már nem tartható fenn, hiszen az elmúlt századokban a büntetőjogi intézkedés jogintézményét nem is ismerték. A német törvényi szabályozás [Btk. 2. § (6) bek.] általában kizárja az intézkedéseket a visszaható hatály tilalma alól, ez a megoldás

azonban "jogállami hézag"-ot keletkeztetett és kritika tárgya. A legtöbb nyugati országban viszont – olykor alkotmányi szabályozás formájában is – az intézkedésekre is egyértelműen kiterjed ez az elv [így pl.: az olasz alkotmány 25. cikk (3) bek., a portugáloknál a 29. cikk (3) bek., a török alkotmány 38. cikk, továbbá az osztrák és a svájci Btk 1–1. § értelmében].

Az előbbieket leszögezését azért is fontosnak tartom, mert a hatályos magyar szabályozás néhány rendelkezése egyes intézkedésekre visszaható jellegű előírásokat tartalmaz. Így pl. a Btké 14. §-a szerint az alkoholisták kényszergyógyítására vonatkozó rendelkezéseket a Btk. hatálybalépése előtt elkövetett bűncselekmény elbírálásánál is alkalmazni kell. Hasonlóképp a Btké 15. §-a értelmében az elkövető pártfogó felügyelet alá helyezhető a Btk. hatálybalépése előtt elkövetett bűncselekmény miatt kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztésével egyidejűleg. Erőteljesen kétséges az ilyen jellegű hazai büntetőjogi szabályozások alkotmányszerűsége.

A visszaható erő az elkövető javára már érvényesülhet. Ennek tipikus esetét hatályos büntető törvényünk is szabályozza: "Ha a cselekmény elbírálásakor hatályban levő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el, akkor az új törvényt kell alkalmazni". Vagyis ha az elbíráláskori új törvény a büntetőjogi védelmet megvonja vagy mérsékli, a nullum crimen sine lege elve már nem gátolja azt, hogy a cselekmények elbíráláskori jelentősége érvényesüljön az adott ügy megítélésénél. Az enyhébb büntetés alkalmazásának alkotmányi előírása található meg pl.: az észt alaptörvény 23. cikk (2) bekezdésében, a horvát alkotmány 31. cikkében. (Furcsa mód a norvég alkotmány 97. §-a értelmében "Egyetlen törvénynek sem lehet visszamenőleges hatálya", vagyis e szerint az enyhébbnek sem.) Csak az elkövetéskor és az elbíráláskor hatályos büntető törvények között történhetik hazánkban az egybevetés, tehát a Btk. nem ismeri el az ún. legenyhébb büntető törvény alkalmazásának elvét. Így az elkövetést követően hatályba lépő, de az elbíráláskor már hatályát veszített törvény akkor sem alkalmazható, ha az tenné lehetővé a cselekmény legenyhébb megítélését. Több külföldi kódex [pl.: a német Btk 2. § (3) bek.], mint ahogy a Csemegi kódex 2. §-a is már lehetővé tette, illetve teszi a legenyhébb büntető törvény alkalmazását, sőt egyes országokban alkotmányjogi szabályozás garantálja ezt [mint pl.: a portugál alkotmány 29. cikk (4) bekezdése].

Összegzésként az alábbiakat kívánom leszögezni:

A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelv alkotmányi rögzítése a jövőben is elengedhetetlen.⁴

A két egybekapcsolódó jogelv egymást feltételezi és kiegészíti, így különartásuk indokolatlan és aggályos is lenne. Vagyis az alapelv a büntethetőség és a büntetőjogi jogkövetkezmények egész rendszerére kell, hogy vonatkozzon.

Az alapelv értelme a büntetőjogi felelősségre vonás törvényességének a biztosítása. Alkotmányos jogállami garanciát (a jogbiztonság kifejeződését és biztosítékát) jelent, amely mindenekelőtt az állami és a bírói hatalom korlátozásában rejlik.

⁴ Az Igazságügyi Minisztérium alkotmány-szabályozási koncepciója (1995. március) szerint is indokolt ezt az alapelvet az alkotmányban szabályozni, sőt azon alapvető jogok közé sorolták, amelyek az ország biztonságát fenyegető rendkívüli helyzet esetén sem függeszthetők fel.

Az alapelv elsősorban a törvényhozót és a bírót köti, de érvényesülnie kell a büntetőjogi felelősségre vonással kapcsolatos jogalkalmazás egésze tekintetében, és az alkotmányos megfogalmazása során erre is tekintettel kell lenni.

Az alapelvvel szorosan összefügg a szigorúbb büntető törvény visszaható hatályának a tilalma, amelynek – nem külön tartott – alkotmányi előírása szintén indokolt.⁵ E tilalom alkotmányi kiemelése természetesen nem jelenti azt, hogy az alapelvből fakadó további – már a korábbiakban jelzett – tilalmak, illetve követelmények megsértése ne lenne alkotmányellenes.

Mindezekre figyelemmel az alapelvre vonatkozó normaszöveg-javaslatom a következő:

Senkit nem lehet büntetőjogi felelősségre vonni (vagyis sem gyanúsítani, sem vádolni, sem bűnösnek nyilvánítani), csak ha az elkövetett cselekmény (tevékenység vagy mulasztás) miatt előzőleg törvény azt bűncselekménynek nyilvánítja, valamint senkit sem lehet olyan büntetőjogi jogkövetkezménnyel (büntetéssel, illetve intézkedéssel) sújtani, amelyet az elkövetést megelőzően törvény nem írt elő.

Ha a cselekmény elbírálásakor hatályban levő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálandó el, akkor az új (elbíráláskori) törvényt kell alkalmazni, egyébként az új büntető törvénynek nincs visszaható ereje.

A bűnösségen alapuló felelősség elve

A bűnösségen alapuló felelősség elve alkotmányjogi alapelvként értelmezhető. Erre a következtetésre jut hazai szakirodalmunkban *Földvári József*⁶ sok más külföldi szerzővel egyetemben, jöllehet ennek az elvnek kifejezett alkotmányi szabályozásával nemigen találkozhatunk. Szinte kivételnek tekinthető az olasz alkotmány 27. cikkének (1) bekezdése, amely azt rögzíti, hogy "A büntetőjogi felelősség egyéni (személyes)." A török alkotmány 38. cikke hasonló rendelkezést tartalmaz: "A büntetőjogi felelősség személyes jellegű." Az említett külföldi alkotmányi előírások sem egyértelműen a bűnösségi elv megfogalmazásai.

Több országban a bűnösségen alapuló felelősség elvét alkotmányi rangú principiumnak tekintik ugyan, de azt más alkotmányi rendelkezésekből vezetik le. A németeknél a szövetségi alkotmánybíróság egyik korábbi döntése szerint a büntetés révén a jogsértésért az elkövetőt szemrehányás éri. Egy ilyen büntetőjogi szemrehányás pedig felróhatóságot feltételez, tehát büntetőjogi bűnösséget. Különben a büntetés a jogállamiság elvével összeegyeztethetetlen megtorlás lenne. A cselekménynek a tettes bűnössége nélküli büntetőjogi vagy büntetőjoghoz hasonló büntetése e szerint jogállamellenes és alapjogában sérti az érintettet (BVerfGE 20 323/331). A szövetségi alkotmánybíróság egy másik döntésében azt állapította meg, hogy nulla poena sine culpa elv az alaptörvényben gyökeredzik, nevezetesen az alkotmányjogilag védett emberi méltóságban és az ember saját személyes felelősségében, amelyekre a törvényhozónak a büntetőjog kialakításánál ügyelnie és azt respektálnia kell. Ez a

⁵ Bragyova András új alkotmány-koncepciójában a jogszolgáltatással kapcsolatos alkotmányos jogok katalógusában sorolja fel a nullum crimen, nulla poena sine lege praevia elvét is. Lásd Bragyova András: Az új Alkotmány egy koncepciója. KJK. és MTA ÁJI. Budapest, 1995. 218. p.

⁶ *Földvári József: Kriminálpolitika. KJK. Budapest, 1987. 95. p.*

határozat kitér még arra, hogy a büntetőjogi bűncselekmény a mindenki számára biztosított és védett jogi tárgyak bűnös megsértése. Az igazságosság eszméjének megfelelően a büntetőjogi tényállás és a jogkövetkezmény kölcsönösen egymásra épülnek, illetve vonatkoznak. A büntetés mértéke a megsértett jogi tárgy normatív értéke és az elkövető bűnössége szerint alakul (BVerfGE 25 285).

Jescheck professzor szerint a bűnösségi elv alkotmányjogi elvként azért értelmezhető, mert a jogállamiság gondolatából következik, amely az egyén számára azt garantálja, hogy a büntetendő cselekménynek és a büntetésnek egymással igazságos viszonyban kell állnia. Továbbá a bűnösségi elv az emberi méltóságból is következik, amely azt követeli, hogy a büntetés mint szociáletikai rosszallás csak az elkövető büntetőjogi bűnössége és bűnösségének foka szerint rendelhető el.⁷

Olaszországban a bűnösségi elv – éppúgy mint Németországban – alkotmányi rangú. Az olasz alkotmány 27. cikk (1) bek. rendelkezését (a büntetőjogi felelősség személyes) ebben az értelemben értelmezik, jóllehet ez az előírás eredetileg csak a más személy tettéért való büntethetőséget kívánta kizárni. A szakirodalomban a bűnösségi elvet a modern büntetőjog tartópillérének tekintik. Ennek ellenére még mindig adódnak objektív felelősségű esetek. Csak az újabb Btk.-tervezet (12. cikk) zárja ki az objektív büntetőjogi felelősséget.

Hosszú fejlődés vezetett az olasz alkotmánybíróság 1988. március 24-i 264. sz. döntéséhez, amely – hasonlóan mint a németnél az 1952. évi szövetségi alkotmánybírósági határozat – az elkerülhetetlen jogellenességi tévedést az 5. cikk szabályozásából kivette és ezzel az elkövetőt a jövőben mentesíti a felelősség alól. Az alkotmánybíróság mindenki számára felállított azonban tájékoztatói kötelezettséget a jogrend rendelkezéseire vonatkozóan, amelynek alkotmányi alapja a 2. cikk: a társadalmi szolidaritás kötelezettsége.

A spanyol büntetőjogban a Btk. 1. cikk (2) bekezdése kifejezetten szabályozza, hogy nincs büntetés szándékosság vagy gondatlanság nélkül. Bűncselekmény is csak szándékos vagy gondatlan cselekmény lehet. Az objektív büntetőjogi felelősség tehát elvben kizárt.⁸

Hazánkban ismeretesen sem az Alkotmány, sem a Btk. nem tartalmazza a bűnösségi elv expressis verbis szabályozását. Az viszont egyöntetűen elfogadott, hogy a bűnösségen alapuló felelősség elve a büntetőjog alapvető és meghatározó jelentőségű princípiuma.

Büntetőjogi értelemben a bűnösségi elvből következik egyrészt, hogy a büntetés bűnösséget előfeltételez és, hogy aki bűnösség nélkül cselekszik, az büntetéssel nem sújtható. Tehát a bűnösségen alapuló felelősség azt fejezi ki, hogy nem büntethető az a személy, aki a törvényi tényállásban leírt magatartást ugyan kifejtette, illetve a Btk.-ban nemkívánatosnak tekintett eredményt ugyan előidézte, de erről "nem tehet". Vagyis a büntetőjogi felelősségre vonáshoz szükséges életkort még nem érte el, vagy nem beszámítható, avagy őt sem szándékosság, sem gondatlanság nem terheli. A magyar Btk. a bűnösségben ebben az összefüggésben bűncselekmény-fogalmi elemet ugyancsak lát [10. § (1) bek.]. Vagyis bűncselekmény is csak szándékos vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlan cselekmény lehet.

⁷ Jescheck, Hans-Heinrich: Grundsätze der Kriminalpolitik in rechtsvergleichender Sicht. Kézirat. Freiburg, 1993.

⁸ Jescheck, H.-H.: i.m.

Másrészt az is következik a bűnösségi elvből, hogy a büntetékiszabás az igazságos bűnösségkiegyenlítéstől tartalmilag nem választható el. A Btk. 83. §-a szerint ugyanis a büntetést a törvényben meghatározott keretek között – egyebek mellett – úgy kell kiszabni, hogy az igazodjék a bűnösség fokához is.

A bűnösségi elv büntetőjogi értelmének és értelmezésének további részletezése, illetve taglalása helyett arra keresünk még választ, hogy ezen fundamentális princípiumnak hol van az alkotmányjogi helye. Ezzel összefüggésben alapvetően kétféle megoldás lehetséges. Az egyik szerint – amit hazánkban *Földvári József* is képvisel – alkotmányjogi alapelvről lévén szó "Kíváncos lenne magában az Alkotmányban rögzíteni azt, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás alapvető feltétele annak bizonyossága, hogy az elkövető bűnösen követte el a neki felrótt cselekményt."⁹

A másik lehetséges megoldás a bűnösségen alapuló felelősség elvét alkotmányi rangúnak tekinti ugyan, de kifejezett alkotmányi szabályozás nélkül. Vagyis más alkotmányjogi tételekből, elvekből, illetve követelményekből levezethetőnek tartja. Ezzel kapcsolatban elsősorban a jogállamiság elvével, továbbá az emberi méltóság követelményével hozható összefüggésbe a bűnösségi elv.

Megítélésem szerint mind a két említett megoldás mellett hozhatók fel meggyőző érvek. Számomra mégis az első megoldás tűnik járhatóbbnak, s indokoltabbnak. E tekintetben viszont nem találok követendőnek az olasz és a török alkotmány szabályozását, amely a büntetőjogi felelősség személyes jellegét rögzíti, ezáltal pedig kizáródik a jogi személyek büntetőjogi felelőssége. A jövőbeni alkotmányi szabályozásnak inkább azt lenne szükséges tartalmaznia, hogy a *büntetőjogi felelősség és büntetés csak bűnösen elkövetett büntető-jogellenes cselekményhez kapcsolódhat*.

A halálbüntetés tilalma

Az élethez való jog és a halálbüntetés, illetve a büntetés tilalma

A hatályos magyar Alkotmány 54. § (1) bck. rögzíti az élethez és az emberi méltósághoz való veszeztetett emberi jogokat, amelyektől senkit sem lehet önkényesen megfosztani. (Ilyen tartalmú szabályozás szerepel több korábban született nemzetközi dokumentumban is, mint pl.: az európai emberjogi Egyezmény 2. cikkében, illetve az ENSZ Egyezségokmány 6. cikkében.)

Alkotmányunk 8. §-a értelmében pedig az élethez és az emberi méltósághoz való jog, mint sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető emberi jog lényeges tartalmát törvény nem korlátozhatja, még rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején sem.

A magyar Alkotmánybíróság 1990. október végén hozott határozatában úgy ítélte meg, hogy a Btk. nak és a kapcsolódó hivatkozott jogszabályoknak a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek, ezért megállapította a halálbüntetés alkotmányellenességét és megsemmisítette az ide kapcsolódó jogszabályi előírásokat [23/1990. (X.31.) AB. határozat].

⁹ *Földvári József*: i.m.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jogot – amelyet a halálbüntetés alkalmazása sérti – az európai országok többségének alkotmányai kifejezetten védik. Így nem véletlen, hogy sok európai állam alkotmányában nem csupán az élethez való jog deklarálása található meg, hanem a halálbüntetés alkalmazásának a tilalma is. Az ilyen alkotmányi előírások alábbi típusaival, illetve megfogalmazásaival találkozhatunk:

- a halálbüntetés megszűnt (pl.: német alaptörvény 102. cikk, osztrák alkotmány 85. cikk: Die Todesstrafe ist abgeschafft);
- halálbüntetés nem szabható ki (pl.: holland alkotmány 114. cikk);
- halálbüntetés végrehajtására nem kerülhet sor (pl.: svéd alkotmány 4. cikk);
- tilos a halálbüntetés [pl.: román alkotmány 22. szakasz (3) bek., szlovák alkotmány 15. cikk (3) bek.];

- az adott országban nincs halálbüntetés [pl.: horvát alkotmány 21. cikk (2) bek., szlovén alkotmány 17. cikk].

- Svájcban az alkotmány 65. cikkének (1) bekezdése szerint "Politikai bűncselekmények miatt halálbüntetés kiszabása tilos". Hasonló rendelkezést tartalmaz a görög alkotmány 7. cikkének (3) bekezdése.

- Kivételes büntetésként csak háború idején alkalmazható az alkotmány rendelkezéséből következően pl.: a portugáloknál [24. cikk (2) bek.], a spanyoloknál (15. cikk), az olaszoknál [27. cikk (4) bek.].

- Sajátos és többféle értelmezés lehetőségét nyújtja a bulgár alkotmány 28. cikke, amely az élethez való jog rögzítése mellett arról rendelkezik, hogy "Az emberi élet kioltására irányuló bármely kísérlet legszigorúbb bűncselekményként büntetendő".

Tehát a külhoni ezirányú alkotmányi szabályozások alapján az állapítható meg, hogy az európai államok zömében (nyugati és keleti részről egyaránt) a halálbüntetés alkalmazásának – valamilyen körű – tilalma alaptörvényi szinten is általában rögzített kap.

Hazánkban a halálbüntetés végrehajtása utolsó alkalommal 1988. júliusában történt. Az Alkotmánybíróság pedig az 1990. évi ismert határozatában teljeskörűen kiiktatta a halálbüntetést a magyar jogrendszerből.

A magyar Országgyűlés a római emberjogi Egyezményhez csatolt nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet – köztük a halálbüntetés eltörlésére vonatkozó hatodik kiegészítő jegyzőkönyvet is – az 1993. évi XXXI. számú törvénnyel elfogadta és kihirdetésre is került. Az 1995. évi II. számú törvénnyel pedig az ENSZ Egyezségokmányának a halálbüntetés eltörlésére irányuló második fakultatív jegyzőkönyvének a kihirdetése történt meg. Vagyis hazánk ezen nemzetközi kötelezettségek elfogadásával és teljesítésével is a halálbüntetés megszüntetése, illetve annak megerősítése mellett foglalt állást. Tehát mind a jelenlegi ezirányú és várhatóan a jövőben is megmaradó hazai alkotmányi szabályozás (8. és 54. §§), mind az Alkotmánybíróság határozata, mind a halálbüntetés eltörlésére vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumok, valamint ezek magyar megerősítése és kihirdetése *arra a következtetésre indítanak, hogy mindezekkel összhangban a jövőbeni új magyar alkotmány ugyancsak rögzítse a halálbüntetés alkalmazásának teljes körű tilalmát.*¹⁰

¹⁰ Hasonlóan foglalt állást Horváth Tibor is Az élethez való jog c. tanulmányában, amelyet az MTA Állam és Jogtudományi Intézet felkérésére ez évben az alkotmányozás számára írt.

(Ilyen kifejezett alkotmányi tilalom hiányában sem kerülhetne sor egyébként a halálbüntetés visszaállítására hazánkban a közeli években, hisz egy ilyen lépés az alkotmányunkban is előírt "vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeink" felrúgását is jelentené.)¹¹

Az életfogytig tartó szabadságvesztés- büntetés alkotmányossága

A halálbüntetés eltörlésével való összefüggés miatt szükséges az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányosságának a vizsgálata is.

Hazánkban mostanáig még nem, de néhány külföldi országban az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányosságát vizsgálata tárgya volt, és különböző okokból már kétségbe is vonták, bár eddig igen kevés sikerrel.

Olaszországban a legsúlyosabb büntetési formának az olasz alkotmány 27. cikk (3) bekezdésével való összeegyeztethetőségét – amely alkotmányi rendelkezés a büntetések esetében a humanitás elvét és a nevelő célt írja elő – az alkotmánybíróság 1974. november 22-i döntésében igenlően döntötte el. A generális prevenció, a bűncselekmények megelőzése és a társadalom védelme ugyanis nem kevésbé elismert büntetési célok, mint az elítéltnak a nevelése és szándékolt visszaillesztése a társadalomba. Hivatkozott az alkotmánybíróság a feltételes szabadon bocsátás jogintézményének a szükségességére, amely az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személy számára is reményt nyújt, jöllehet e büntetési formánál a minimálisan letöltendő idő – viszonyítva a többi nyugati ország szabályozásához – az olaszoknál kirívóan magas: 26 év.

A németeknél a szövetségi alkotmánybíróság 1977. június 21-i határozatában – a gyilkosság elkövetőivel szemben – megerősítette az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányosságát, viszont az alkalmazásához meghatározott irányelvek betartását írta elő. Így a szövetségi alkotmánybíróság úgy nyilatkozott, hogy ezen legsúlyosabb büntetésnek ténylegesen az élet végéig történő végrehajtása nem teljességgel megengedhető. Az emberi méltóság tiszteletének parancsa kiváltképp a kegyetlen, embertelen és lealacsonyító büntetések alkalmazásának a tilalmát jelenti. A bűnelkövető – az alkotmányjogilag védett értékek megsértéseként – nem lehet a bűncselekmények elleni küzdelem pusztá tárgya. A legsúlyosabb büntetéseknek az emberi méltóságnak megfelelő végrehajtása viszont csak akkor biztosított, ha az elítélt elvi, de konkrét és alapjaiban is realizálható reménnyel rendelkezik szabadságának egy későbbi időpontban történő visszanyerésére. Az emberi méltóság lényegét hátrányosan érinti, ha az elítélt személyisége fejlődésének, a végrehajtás során tanúsított magatartásának a figyelmen kívül hagyásával minden reményét fel kellene adnia szabadságának visszaszerzésére.¹²

¹¹ Lásd ezzel összefüggésben Vastagh Pál igazságügyminiszterrel készített interjút: Cseke Hajnalka: A nemzetközi egyezmény felmondása következménnyel jár. Magyar Nemzet 1995. március 08. 6. p. A hazai szakirodalomban is vita tárgya a halálbüntetés megszüntetése, illetve e büntetés visszaállítása. E vitához lásd Vigh József: A halálbüntetés eltörlésének időszerűségéről. Belügyi Szemle, 1995. 1. sz. 15-20. p., Szabó András: Időszerű-e a "neopozitivisták" kriminológiai nézetek? Belügyi Szemle 1995. 3. sz. 92-97. p., Botos Gábor: Indokolt-e a halálbüntetés újbóli bevezetése hazánkban? Belügyi Szemle 1995. 6. sz. 72-79. p.

¹² Az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányossági vizsgálatáról lásd Nagy Ferenc: Alkotmány - szabadságelvonás - büntetés végrehajtás. In: Kovács István Emlékkönyv. Acta Jur. et Pol. Szeged, 1991. 250-254. p.

Megítélésem szerint – lényegi tartalmát tekintve – hazánkban is irányadó lehet az előbb ismertetett olasz és német szövetségi alkotmánybíróági döntés. Vagyis az életfogytig tartó szabadságvesztés, mint legsúlyosabb büntetési forma alkotmányyszerűsége igazából és meggyőzően nem vonható kétségbe, de az alkotmányunkban alapvető emberi jogként biztosított emberi méltóság követelményével, illetve a kegyetlen, az embertelen büntetések alkalmazásának a tilalmával ellenkezően, ha az életfogytig tartó szabadságvesztésre elítéltet – személyiségének, magatartásának alakulására tekintet nélkül – eleve kizárnák a feltételes szabadon bocsátás lehetőségéből, az ilyen elítéltet a büntető eljárás ill. a büntetés-végrehajtás pusztá tárgyként kezelnék. Nem csupán elvi, alkotmányjogi, hanem praktikus okokból is elvetendő egy ilyen megoldás, hiszen egy, a büntetés-végrehajtás kezdetétől minden remény nélküli elítélt a társai és főként a végrehajtási személyzet számára kezelhetetlen személy lenne.

A vagyonelkobzás büntetés alkotmányi tilalma?

A vagyonelkobzás szabályozásának nemzetközi és hazai alakulásáról

A vagyon elkobzását kimondó büntetés tilalmának alkotmányban történő megfogalmazása több európai ország alaptörvényében megtalálható. Így pl.: a belga alkotmány 17. cikke azt rögzíti, hogy "Vagyon elkobzását kimondó büntetést nem lehet kiszabni." A norvég alkotmány 104. §-a szerint "A földek és javak elkobzása eltöröltetik."

Ez az alkotmányi tilalom némely államban csak a teljes vagyon elkobzására vonatkozik [pl. görög: 7.cikk (3) bek., török: 38. cikk]. Jónéhány nyugat-európai ország pedig, ha alkotmányi szinten nem is tiltja a teljes vagy a részleges vagyonelkobzás büntetés alkalmazását, de a büntető kódexek nem szabályozzák, így nem teszik lehetővé az ilyen szankció kiszabását.

A vagyonelkobzástól azonban megkülönböztetendő a bűncselekménnyel szerzett vagyoni előny elvonását lehetővé tevő büntetőjogi jogkövetkezmény, amelynek kriminálpolitikai jelentősége egyre nő a nyugati országok többségében. Ilyen szankciót főként azoknál a bűncselekmény-kategóriáknál alkalmaznak, amelyeknél nagy nyereség érhető el (pl.: szervezett kábítószer-kereskedelem, illegális fegyverkereskedelem, továbbá környezetkárosítás, gazdasági bűnelkövetés területén, de olyan klasszikus deliktumoknál is, mint az orgazdaság vagy a kitartottság). Az ilyen büntetőjogi jogkövetkezmények jogi természete vitatott és gyakorlati alkalmazása általában nem számottevő ugyan, de a szervezett bűnözéssel szembeni intenzívebb és hatékonyabb fellépés érdekében a büntetőjog eszköztárából nem hiányozhatnak.¹³

Így pl. a németeknél a szervezett bűnözés elleni küzdelmet szolgáló 1992. július 15-i törvény – számos más rendelkezése mellett – két új szankciót vezetett be a Btk-ba, amivel a törvényhozó a szervezett bűnelkövetéseket a legérzékenyebb pontján, a pénzügyi oldalán igyekszik megragadni: vagyoni büntetés (Vermögensstrafe) és az ún. bővített elvonás (Erweiterter Verfall). A Btk 43a §-ába illesztett vagyoni büntetés értelmében a bíróság az életfogytig tartó vagy a két évnél hosszabb határozott tartamú

¹³ Kaiser, Günther: *Kriminologie*. 9. Aufl. Heidelberg, 1993. 606. p.

szabadságvesztés-büntetés mellett pénzösszeg fizetését rendelheti el, amelynek felső határát az elkövető vagyonának az értéke (nagysága) határolja be, amennyiben a törvény erre kifejezetten lehetőséget ad (főként a szervezett bűnözés szempontjából tipikus bűncselekmények esetében, mint pl. a kábítószertörvény szerinti egyes büntettekénél). Az, hogy az elkövető a vagyont legálisan vagy illegálisan szerezte, a büntetés elrendelésénél nem játszik szerepet, viszont az általános büntetéskiszabási elvek figyelembe vételével kell e szankciót alkalmazni.

A Btk 73d §-a olyan tárgyak elvonásáról rendelkezik, amelyeket az elkövető jogellenes büntetendő cselekmények elkövetéséért vagy belőlük szerzett. Az elvonás mindkét formája (a 73. § szerinti elvonás és a 73d § szerinti bővített elvonás) a tulajdon ellen irányul és – szemben az elkobzással – nem vonatkozik a bűncselekmény elkövetésének eszközére és a bűncselekmény produktumára, hanem a büntetendő cselekményből származó bruttó bevételre.

A vagyoni büntetés németországi bevezetését mindenekelőtt a rendőri vonal szorgalmazta, míg a tudomány, az ügyvédi és más gyakorlati jogi szakemberek is erőteljes alkotmányjogi aggályaikat juttatták kifejezésre.¹⁴

Hazánkban az 1878. évi Csemegi kódex nem szabályozott ilyen mellékbüntetést. A burzsoá büntetőjogi felfogás szerint ugyanis a vagyoneklobzás a büntetőjog "közjogi" jellegével, "a magántulajdon szentségével" nem egyeztethető össze, valamint a büntetés jelentős káros vonásokat foglal magában. Nevezetesen nem személyes jellegű, mivel a hátrány nem csupán az elkövetőt, hanem annak vétlen családját is egzisztenciálisan, igen érzékenyen éri, továbbá nem jól egyéniesíthető, így aligha lehet speciálprevenatív hatása.

A 20. századi hazai jogunkban mégis megjelenik az "elavultnak, a tudományban rég elítéltnek" minősített és az 1878. évi Btk-ból is kihagyott vagyoneklobzás, mégpedig először 1915-ben a XVIII. törvénycikkkel. E törvény 2. §-a szerint a háború idején a fелsęsęrtęs vagy a hűtlenség bűncselekményét elkövető személy – a cselekményéből keletkező kár, sérelem és egyéb hátrány megtérítéséért – a belföldön található vagyonával akként felelt, hogy az a bűncselekmény elkövetésével törvénynél fogva az államra szállt. Az államnak ezt az igényét – a régi hűtlenségi perek mintájára – külön perrel kellett érvényesíteni. *Finkey* Ferenc szerint ezzel a szabályozással a vagyoneklobzásban a magánjogi kártérítés és a büntetőjogi pénzbüntetés fogalma mintegy összefolyik.¹⁵ A vagyoneklobzással – lényegét és tartalmát tekintve – azonosnak volt tekinthető a vagyoni elégtétel, amely az 1920-as évek elején hozott több törvény alapján elrendelhető volt (pl.: 1920. évi XV., 1921. évi III. t.c.).

A 81/1945.(II.5.) ME. sz. rendelet 3. §-a a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőivel szemben írta elő a vagyoneklobzást, (amely jelenleg is elvben érvényes). Az 1950. évi II. törvény értelmében vagyoneklobzásnak akkor volt helye, ha a törvény azt külön rendelte, tehát egyes meghatározott, különösen súlyos, illetve a társadalom érdekét közvetlenül veszélyeztető bűncselekmények miatt. Az 1961. évi V. törvény alapjaiban követte a Btá. megoldását. Az 1966. évi 16. tvr. és az

¹⁴ *Eser, Albin: Neue Wege der Gewinnabschöpfung im Kampf gegen die organisierte Kriminalität? In: Festschrift für Walter Stree und Johannes Wessels. Heidelberg, 1993. 833-853.*

¹⁵ *Finkey Ferenc: A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota. Budapest, 1923. 34-47. p.*

1973. évi 14. sz. tvr. a vagyonekobbzás alkalmazási feltételeinek a körét bővítette, a változás iránya pedig a mellékbüntetés kiterjesztése volt.¹⁶

A vagyonekobbzás hatályos rendelkezéseinek kritikája

Az 1978. évi Btk. eredeti szabályozása értelmében a megfelelő vagyonnal rendelkező elkövetővel szemben akkor volt helye vagyonekobbzásnak, ha a Btk. különös része ezt az adott bűncselekménynél lehetővé tette, vagy ha a bűncselekményt haszonszerzés céljából követték el. E feltételek megléte esetén a törvény 62. §-a a vagyonekobbzás kötelező és mérlegeléstől függő elrendeléséről rendelkezett. A három évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetés mellett kellett, míg a végrehajtandó szabadságvesztés mellett lehetett alkalmazni ezt a mellékbüntetést.

A Btk. 1993. évi módosítása megszüntette a vagyonekobbzás alkalmazásának kötelező esetét, s csupán lehetőségként tartja meg e mellékbüntetést a végrehajtandó szabadságvesztés mellett a bűncselekményt haszonszerzés céljából elkövetőkkel szemben, feltéve, ha megfelelő vagyonnal rendelkeznek.

Ez a módosított hazai hatályos szabályozás is több szempontból aggályosnak, sőt alkotmányellenesnek is minősíthető. A vagyonkonfiskációs jellegű büntetés következtében közvetlenül száll át az egész vagyon, vagy annak bizonyos – adott esetben meghatározott pénzösszegben is kifejezhető – része az államra és lesz egészben vagy részben vagyonvesztett az elítélt. A jogtörténeti és az összehasonlító tapasztalatok azt mutatják, hogy régebben és jelenleg is az állam javára történő vagyonekobbzás a fiskális haszonszerzés és a politikai hatalmi visszaélés rendkívül nagy veszélyét tereemtette, illetve teremti meg.

A jelenlegi törvényi szabályozás tekintetében a parttalan, a korlátok nélküli büntetés-meghatározás jellegzetes esetéről van szó, vagyis a büntető kódexünk a vagyonekobbzásnak sem az alsó, sem a felső határát – mint a pénzbüntetésnél vagy a pénzmellékbüntetésnél – nem határozza meg, jöllehet a törvényesség elve, a törvényi meghatározottság követelménye, illetve a bírónak törvényhez kötése ezt követelné. Az ezzel ellentétes hazai megoldás egy jogállamban aligha képviselhető. A bíróságok tehát az ezzel kapcsolatos büntetéskiszabásuk során minden törvényi mérték és határ nélkül kell hogy ítéelkezzenek. Így a döntésük ezen a ponton se nem mérhető, se nem felülvizsgálható utólag.

Alapvető követelmény továbbá, hogy egy büntetésnek megfelelő arányban kell állnia a cselekmény súlyával, az elkövetői bűnösség fokával. Egy olyan büntetés azonban, amit lényegében csupán az elkövető megfelelő vágyona és vagyonának a nagysága határol be, nem kielégítő pontosságú törvényi szabályozás. Az arányosság elvével ugyanis nem egyeztethető össze, hogy a vagyonekobbzás a haszonszerzés céljából elkövetett enyhe és súlyosabb bűncselekmény megvalósításához egyaránt kapcsolódhat.

Nem kevésbé súlyos aggályok és ellentmondások adódnak a vagyonekobbzás és a végrehajtandó szabadságvesztés kényszerű kumulációjából, hiszen a tett súlyával és a bűnösség fokával való arányosság elsősorban a főbüntetésre, vagyis a

¹⁶ Nagy Ferenc - Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része. JATE-Press Szeged, 1993. 268-272. p.

szabadságvesztésre vonatkozik. A kiegészítő mellékbüntetés szerepe, funkciója itt vitatható lehet, mivel a vagyonekobzás az érintett elkövető gazdasági egzisztenciáját akár totálisan is megsemmisítheti, így aránytalan szankcióként érvényesül(het).¹⁷

Továbbá hatályos jogunk szerint a vagyonekobzás végrehajtandó szabadságvesztés mellett szabható ki, vagyis egy naptól életfogytig tartó büntetésig terjedhet az alkalmazható főbüntetés tartama. Ez azt is jelenti, hogy a bíróság igen rövid (akár pár napos) szabadságvesztés mellett akár a teljes vagyon elkobzását is elrendelheti. Ilyen és ehhez hasonló esetekben pedig eleve aránytalan jogkövetkezmény sújtaná az elítéltet.

Az életfogytiglani szabadságvesztés mellett vagyonekobzás, mint lehetséges kumuláció, már elvi, de praktikus megfontolásból is elvetendő. Az ilyen elítélt a vagyonát gyakorlatilag alig, vagy nem számottevő mértékben tudja a maga számára és hasznára élvezni, hasznosítani. Külön gondot okozó tényező, hogy a vagyon legális vagy illegális megszerzésének a vagyonekobzás elrendelésénél nincs jelentősége, vagyis a legálisan szerzett vagyon, illetve vagyonrész elvonása is lehetséges. Így az ilyen, legálisan szerzett vagyon, illetve vagyontárgyak elkobzása esetében, amelyek az elkövetett bűncselekménnyel nem állnak összefüggésben, a bűnösségi elvvel ellentétes az alkalmazás és csak az általános visszatartás lehet a büntetéskiszabás célja, alapja. Alkotmányunk biztosítja a tulajdonhoz való jogot, de aki a vagyonát bűnösen, nem legálisan szerzi, az méltatlanná válik az ezirányú alkotmányjogi védelemre. A méltatlanná válás gondolata azonban csak akkor igazolja a vagyonba történő beavatkozást, ha a szankcióval érintett vagyontárgyakat az elkövető bűncselekmények elkövetésére használta fel, erre alkalmazta, bűnelkövetés révén szerezte, avagy e tárgyak a közösségre komoly veszélyt jelentenek. Vagyis mindenképpen az a kívánatos, hogy visszaélés miatt, méltatlanná válás okán speciális összefüggés legyen az elkövetett bűncselekmény és az elvonandó vagyon között.

Összegző következtetésként az fogalmazható meg, hogy a vagyonekobzás büntetésének alkotmányi tilalma, ha nem is feltétlenül kell, hogy szerepeljen leendő alaptörvényünkben, de ez a büntetőjogi jogkövetkezmény mindenképpen felülvizsgálatra szorul, és a jövőben a vagyonekobzás helyett a bűncselekménnyel szerzett vagyoni előny elvonásának Btk-beli szabályozása lenne kívánatos.

¹⁷ A Btk 38. § (3) bek. értelmében a vagyonekobzás kiszabható önállóan, főbüntetés kiszabása nélkül, illetve helyett is, bár ennek gyakorlati előfordulása igen ritka. Vö. Berkes György (szerk.): Magyar Büntetőjog (Kommentár a gyakorlat számára) Budapest, 1995. (HVGorac) 123. p.

DAS MATERIELLE STRAFRECHT UND DIE VERFASSUNG

(Zusammenfassung)

Der Autor dieser Abhandlung befasst sich mit der verfassungsrechtlichen Untersuchung mehrerer strafrechtlicher Grundsätze und mit Verboten bestimmter Strafen. Unter den Prinzipien behandelt der Verfasser das Verhältnis einerseits des Gesetzlichkeitsprinzips, andererseits des Schuldprinzips und der Verfassung. Die in diesem Beitrag dargestellten verfassungsrechtlichen Verboten beziehen sich auf die Todesstrafe (bzw. auf die lebenslange Freiheitsstrafe), weiterhin auf die Vermögensentziehung.

1. Das *nullum crimen/nulla poena sine lege* Prinzip hat in zahlreichen völkerrechtlichen Verträgen internationale und allgemeine Anerkennung erfahren. Die geltende ungarische Verfassung enthält dieses Prinzip auch. Im Sinne des Grundsatzes muss die Strafbarkeit und die Deliktsfolge vor der Begehung der Tat gesetzlich bestimmt sein. Aus dem Prinzip werden traditionell die folgenden, eng miteinander zusammenhängenden vier Rechtssätze hergeleitet: a/ das Rückwirkungsverbot, b/ das Bestimmtheitsgebot, c/ das Verbot des strafbegründenden oder strafschärfenden Gewohnheitsrechts, d/ das Verbot strafbegründender und strafschärfender Analogie. Das *nullum crimen/nulla poena sine lege* Prinzip und die vier Auswirkungen zusammen kann man unter dem Gesetzlichkeitsprinzip verstehen.

Die verfassungsrechtliche Bestimmung des *nullum crimen/nulla poena sine lege* Prinzips sollte in der Zukunft auch beibehalten werden. Eine Regelung des Rückwirkungsverbots als der ältesten fundamentalen Konsequenz des Grundsatzes wäre in der zukünftigen Verfassung wünschenswert.

2. Im Recht mehrerer Länder wird das *Schuldprinzip* als verfassungsrechtlicher Grundsatz verstanden. Die Begründung folgt im allgemeinen einmal aus dem Rechtsstaatsgedanken, zum anderen aus der Menschenwürde. Die ausdrückliche Regelung des Prinzips liegt in einer Verfassung aber weltweit selten vor.

Aus dem Schuldprinzip ergibt sich einmal, dass Schuld eine notwendige Voraussetzung der Strafe und damit ein Verbrechenmerkmal ist. Zum anderen folgt aus dem Grundsatz, dass Schuld ein Faktor – unter anderem – bei der Strafzumessung ist.

Die geltende ungarische Verfassung bestimmt nicht das Schuldprinzip. Eine verfassungsrechtliche Regelung des Schuldprinzips wäre aber wünschenswert in der Zukunft in folgender Form: Die strafrechtliche Verantwortlichkeit und Strafe kann nur an eine schuldhaft begangene rechtswidrige Tat anknüpfen.

3. Dem ungarischen Verfassungsgericht nach verstößt die *Todesstrafe* gegen Bestimmungen der Verfassung und deswegen kann sie als verfassungswidrig betrachtet werden [23/1990. (X.31.) AB].

In den Verfassungen der Mehrheit der europäischen Länder wird das Verbot der Todesstrafe verankert. Ungarn hat mehrere internationalen Verpflichtungen auf die

Abschaffung dieser Strafe übernommen und ratifiziert. In der Zukunft sollte nicht bloss das Recht auf Leben, sondern das Verbot der Todesstrafe in der ungarischen Verfassung geregelt werden.

Seit der verfassungsgerichtlichen Entscheidung ist die lebenslange Freiheitsstrafe die schwerste Strafe in Ungarn. Diese Strafe kann als ein verfassungskonformes Rechtsinstitut betrachtet werden, aber es gehört zu den Voraussetzungen eines menschenwürdigen Strafvollzugs, dass dem zu lebenslanger Freiheitsstrafe Verurteilten grundsätzlich eine – im Strafgesetz festgesetzte – Chance verbleibt, je wieder der Freiheit teilhaftig zu werden.

4. Eine besonders umstrittene Nebenstrafe stellt die *Vermögenseinziehung* dar. Das geltende ungarische StGB sieht für die Vermögenseinziehung mehrere Voraussetzungen vor. Als allgemeine Voraussetzung gilt, dass der Verurteilte ein ausreichendes Vermögen besitzt. Weitere Voraussetzung für eine Vermögenseinziehung ist die Begehung der Straftat aus Gewinnsucht. Sofern die genannten Voraussetzungen vorliegen, liegt die Anordnung dieser Nebenstrafe bei Verhängung einer unbedingten Freiheitsstrafe im Ermessen des Gerichts.

Diese Regelung ist – nach der Meinung des Verfassers – verfassungswidrig, da sie gegen das Schuldprinzip, das Gesetzlichkeitsprinzip und die Eigentumsgarantie verstösst. Die mangelnde Abstufbarkeit der Vermögenseinziehung tangiert das Schuldprinzip. Eine Strafe, die lediglich durch die Höhe des Vermögens des Täters begrenzt wird, lässt sich nicht hinreichend genau abstufen und trifft schwerere und leichtere Taten. Kaum weniger schwerwiegende Bedenken ergeben sich aus der zwingenden Kumulation von Vermögenseinziehung und unbedingter Freiheitsstrafe. Bedenklich erscheint in diesem Zusammenhang überdies die Unbestimmtheit der Strafandrohung dieser Nebenstrafe, StGB nennt weder Ober- noch Untergrenzen bei der zu verhängenden Vermögenseinziehung. Die Entscheidung der Gerichte ist in diesem Punkt weder messbar noch nachprüfbar. Die verfassungs- und strafrechtliche Überprüfung der ungarischen Regelung der Vermögenseinziehung bleibt die Aufgabe der nahen Zukunft.